

DOI: 10.17986/blm.1533

Adli Tıp Bülteni 2022;27(1):35-41

Geleceğin Hekimleri Etik İkilemle Karşılaştıklarında Nasıl Davranacaklar? Adli Tıp Staj Rehberliğine Bir Bakış

What will Future Physicians do When They Face with Ethical Dilemmas? An Overview of Forensic Medicine Internship Guidance

Abdulkadir Yıldız¹, Süleyman Serhat Gürpınar¹, İbrahim Eroğlu², Osman Cinkara¹, Fatma Nur Aldemir¹

¹Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilim Dalı, Isparta, Türkiye

²Ahi Evran Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilim Dalı, Kırşehir, Türkiye

ÖZ

Amaç: Bu çalışmada adli tıp eğitiminin etik ikilemler konusunda tıp öğrencilerine rehberliği ve öğrencilerin etik yaklaşım konusundaki tutum ve davranışlarına etkisini incelemek, aynı zamanda sık karşılaşılan etik ikilemlere çözüm getirmeye çalışmak amaçlanmıştır.

Yöntem: Öğrencilerin hekimlik hayatlarında karşılaşmaları muhtemel senaryolar karşısında sergileyecekleri tutum ve davranışlarını belirlemeye çalışan bir anket Tıp Fakültesi dönem 5 öğrencilerinden oluşan 111 gönüllü katılımcıya uygulandı. Elde edilen verilerin analizinde "SPSS for Windows 17.0" paket programı kullanıldı.

Bulgular: Etik ikilem içeren 6 senaryoda da adli tıp staj eğitimi alan tıp öğrencilerinin adli tıp staj eğitimini almayanlara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etik yaklaşım sergileyeceklerini (Senaryo 1, 2, 4, 5, 6 $p<0,01$ /Senaryo 3 $p<0,05$) belirttikleri görülmüştür.

Sonuç: Etik ikilemler bir hekimin meslek hayatı boyunca sıklıkla karşılaşacağı önemli bir konudur. Hekimlerin, etik sorumluluklarını ve bu sorumlulukları düzenleyen ulusal, uluslararası düzenlemeleri bilerek bu ikilemlere çözüm getirmeleri gerekmektedir. Bu nedenle tıp eğitiminde tıp etiğinin ve bu düzenlemelerin öğretilmesinin ayrı bir önemi vardır. Çalışmada eğitim süreçlerinin aynı döneminde olan öğrenciler arasında bu kadar belirgin bir etik yaklaşım farkının bulunmaması gerektiği düşünülmüştür. Etik, tüm tıp branşlarının ortak paydası olduğundan her branşın eğitim müfredatlarında etik eğitime yer vermesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik ikilemler, adli tıp, yasa, insan hakları, eğitim müfredatı

Yazışma Adresi/Address for Correspondence: Abdulkadir Yıldız, Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi, Adli Tıp Anabilim Dalı, Isparta, Türkiye
E-posta: kadiryildiz05@yahoo.com **ORCID ID:** orcid.org/0000-0002-4247-8462

Geliş tarihi/Received: 24.12.2020
Kabul tarihi/Accepted: 19.04.2021

ABSTRACT

Objective: In this study, the guidance of forensic medicine education to medical students on ethical dilemmas and its effect on their attitudes and behaviors on ethical approach were examined, and at the same time, common ethical dilemmas were tried to be solved through discussion.

Methods: A survey, trying to determine the attitudes and behaviors of the students in the face of possible scenarios including ethical dilemmas in their medical professional life, was applied on 111 volunteer participants, covering fifth semester medical students. "SPSS for Windows 17.0" package program was used to analyze the acquired data.

Results: It was observed that medical faculty students taking forensic medicine internship training stated that they would present a statistically significant level of ethical approach compared to those not taking forensic medicine internship training in all six scenarios with ethical dilemma (Scenarios 1, 2, 4, 5, 6 $p<0.01$ /Scenario 3 $p<0.05$).

Conclusion: Ethical dilemmas are the significant issues that a physician will often encounter throughout his career. Physicians should solve these dilemmas by knowing about their ethical responsibilities and the national and international regulations on these responsibilities. Thus, teaching about the medical ethics and these regulations in medical education has a particular importance. It was thought that there should not be such a significant difference of an ethical approach among the students in the same period of their education process. Since ethic is the common ground of all medical branches, each branch should include the education of ethic in its curriculum.

Keywords: Ethical dilemmas, forensic medicine, law, human rights, curriculum

GİRİŞ

İnsanların töresel ya da ahlaki ilişkilerini, davranış biçimlerini ve görüşlerini araştıran ve bilinçdışı bir şekilde birey ve toplumun davranışlarını düzenleyen etik; sosyal ahlak, toplum normları ve uygulamalarının yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır (1). Bu açıdan etik toplumun süperegosu olarak kabul edilmektedir (2). Meslek etiği, etik disiplininin bir alt dalıdır ve meslek yaşamındaki davranışları yönlendiren, neyin yapılacağı, neyin yapılmayacağı konularında rehberlik eden etik prensipler ve standartları içermektedir. Her meslek veya disiplin için bu prensip ve standartların oluşması ve gelişmesi tarihsel bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir (3,4). Tıp etiği de tarihsel süreçte evrilmiştir. Hipokrat ile birlikte günümüz tıp etiğinin temelleri atılmış, temel insan hak ve hürriyetlerinin gelişimi ile hekimlerin vazgeçilmez evrensel kuralları halini almıştır.

Hekim, mesleki uygulamaları sırasında evrensel tıp etiğinin yararlılık, zarar vermeme, adalet ve özerklik temel ilkelerine uygun davranmakla ve hastaları arasındaki siyasal görüş, sosyal durum, dini inanç, milliyet, etnik köken, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, yaş, toplumsal ve ekonomik durum ve benzeri farklılıkları gözetmeksizin yerine getirmekle yükümlüdür (5). Uluslararası Tıp Etiği Kuralları hekimin önce hastasına karşı yükümlü olduğunu ve hastalarına tam bir sadakat borçlu olduğunu vurgulamaktadır. Bu sadakati etkileyen farklı çıkarlar ile karşılaşıldığında hekim çelişkide kalabilir ve çifte yükümlülük ortaya çıkar (6). Bu kapsamda kimi zaman hekimler etik ilkeler ile yasaların, toplumsal örf, adet ve geleneklerin, hasta, hasta yakını ve kurumların taleplerinin çeliştiği durumlarla karşılaşabilmektedir. Bu tür durumlara hekimlerin etik sorumluluklarını ve bu sorumlulukları düzenleyen

ulusal, uluslararası düzenlemeleri bilerek çözüm getirmeleri gerekmektedir.

Sık karşılaşılan ikilemler arasında muayeneye onamı olmayan hastayı delil elde etmek amacıyla yasal talep doğrultusunda hekiminin muayene etmesinin istenmesi, yine vücudundan biyolojik örnek alınmasına onamı olmayan hastadan yasal talep ile hekimlerce örnek alınmasının istenmesi, mahpusların muayenesi sırasında kolluk kuvvetlerinin kişilerin kaçma riski, saldırgan olma ihtimalleri bulunması gerekçeleriyle muayene ortamında bulunmak istemeleri gibi durumlar sayılabilir.

Söz konusu ikilemlerde hekimin nasıl davranması gerektiği uluslararası bir sözleşme olan "Biyoloji ve Tıbbın Uygulanması Bakımından İnsan Hakları ve İnsan Haysiyetinin Korunması Sözleşmesi'nde (Biyotıp Sözleşmesi)" düzenlenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) Anayasası'nın 90. maddesinde usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmaların kanunlarla çelişmesi durumunda uluslararası anlaşmaların esas alınacağı açıkça belirtilmiştir. Biyotıp Sözleşmesi 2003 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından "İnsan Hakları ve Biyotıp Sözleşmesi'nin onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun" ile onaylanarak kanunlaşmıştır. Böylece ulusal hukukumuzun bir parçası haline de gelmiştir. Bu sözleşmenin yanı sıra Dünya Tabipler Birliği Bildirgeleri, Hasta Hakları Yönetmeliği, Çocuk Hakları Sözleşmesi, İstanbul Protokolü, Nelson Mandela Kuralları ikilemli durumlarda hekimlere rehberlik edebilecek diğer düzenlemeler arasında sayılabilir.

Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde eğitim gören dönem 5 öğrencilerine adli tıp stajında tıp uygulamalarındaki etik sorunlarla ilgili eğitim verilmektedir. Bu çalışma, tıp fakültesi dönem 5 öğrencileri arasında adli tıp staj eğitimi

almış ve almamış öğrencilere yapılmıştır. Bu çalışmayla hekimlerin sık karşılaştığı etik ikilemlerle ilgili senaryolar tanımlanarak öğrencilerin yaklaşımları sorgulanmıştır. Çalışma verilerine göre adli tıp stajı eğitimi alan ve almayan öğrenciler arasında etik yaklaşım farklılıkları incelenerek adli tıp stajının öğrencilerin tutum ve davranışlarındaki etkisini değerlendirilmek amaçlanmıştır.

GEREÇ ve YÖNTEMLER

Tıp etiği ile yasaların, toplumsal örf, adet ve geleneklerin, hasta, hasta yakını ve kurumların taleplerinin çeliştiği durumları içeren 6 senaryodan oluşan bir anket hazırlandı. Öğrencilerin hekimlik hayatlarında karşılaşmaları muhtemel senaryolar karşısında sergileyecekleri tutum ve davranışlarını belirlemeye çalışan bu anket tıp fakültesi dönem 5 öğrencilerinden oluşan 111 gönüllü katılımcıya uygulandı.

İstatistiksel Analiz

Elde edilen verilerin analizinde “SPSS for Windows 17.0” paket programı kullanıldı. Tanımlayıcı özellikler, sürekli değişkenler ortalama $\pm$ standart sapma, kesikli değişkenler ise sayı ve yüzde olarak verilmiştir. Grup karşılaştırmalarında ki-kare testi uygulandı. $P \leq 0,05$ değerleri istatistiksel olarak anlamlı kabul edildi. Çalışmamıza Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı’nın 16.04.2020 tarihli ve 119 sayılı Etik Kurul Kararı ile etik kurul onayı verilmiştir.

BULGULAR

Çalışmaya katılan 111 dönem 5 stajyer öğrencinin %65,8’i (n=73) kadın, %34,2’si (n=38) erkekti. Yaş dağılımı 21 ile 32 yaş aralığında olan gönüllülerin yaş ortalaması $23,19 \pm 1,42$ bulundu. Katılımcıların %55,9’u (n=62) adli tıp staj eğitimini tamamlamış, %44,1’i (n=49) henüz adli tıp staj eğitimi almamıştı.

Tablo, tıp etiği ile yasaların, toplumsal örf, adet ve geleneklerin, hasta, hasta yakını ve kurumların taleplerinin çeliştiği durumları içeren anketteki 6 senaryoyu ve katılımcıların bu senaryolara verdikleri yanıtları göstermektedir. Bu senaryoların tamamında adli tıp staj eğitimini alan öğrenciler, adli tıp staj eğitimini almayan öğrencilere oranla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek oranda etik ilkeler doğrultusunda hareket edeceklerini bildirmişlerdir (Senaryo 1, 2, 4, 5, 6 $p < 0,01$ /Senaryo 3 $p < 0,05$) (Tablo 1).

TARTIŞMA

Tıp etiğinin tarihsel gelişiminde Hipokrat’tan günümüze yazılı olarak gelen evrensel tıp etiği kuralları, “Yarar sağlama, Zarar vermeme, Özerkliğe saygı ve Adalet” olmak üzere 4 temel başlık altında şekillenmiştir. Hekim meslek hayatında zaman zaman tıp etiği ile yasaların, toplumun yazılı olmayan kurallarının (örf, adet ve gelenekler), hasta, hasta yakını, özel ve tüzel kurumların taleplerinin çelişebileceği durumlar ile karşılaşabilmektedir.

Bu gibi durumlarda evrensel tıp etiği kurallarına uymak bir hekimlik sorumluluğudur.

Türkiye’de 106 hekim ile yapılan bir çalışmada tıbbi etik ile yasal düzenlemeler arasında ikilemler yaşadığında meslek uygulamalarında hekimlerin %58’inin yasal düzenlemeyi, %35’inin ise etik ilkeleri tercih edeceklerini belirttikleri saptanmıştır (7). Can ve ark. (7) yaptığı bu çalışmada hekimlerin etik ilkeler yerine daha yüksek oranda yasal düzenlemeleri tercih etmiş olmaları hekimlerin tıp eğitimlerinde etik sorumluluklarını ve bu sorumlulukları düzenleyen ulusal, uluslararası düzenlemeler konusunda yeterli eğitim alıp almadıkları sorusunu akla getirmektedir. Bildiğimiz kadarıyla Türkiye’de tıp öğrencilerinin ikilemli etik durumlarda mezun olup doktor olarak göreve başladıklarında nasıl davranacaklarına ve bu konuda tıp eğitimleri boyunca aldıkları eğitimle ilgili bir çalışma bulunmamaktadır.

Senaryo 1 ve Senaryo 2

Türkiye Cumhuriyeti hukuk sisteminde cezai durumlar ile ilgili olarak suça yönelik cezaların belirlendiği Türk Ceza Kanunu (TCK) ve ceza muhakemesinin nasıl yapılacağı ve bu sürece katılan kişilerin hak, yetki ve yükümlülüklerinin düzenlendiği Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK) bulunmaktadır. Delil elde etmek amacı ile şüpheli, sanık veya diğer kişilerin beden muayenesi ve vücudundan biyolojik örnek alınması ile ilgili hükümler CMK’nin 75 ve 76. maddeleri ile CMK’nin 82. maddesine dayanarak düzenlenmiş “Beden Muayenesi, Genetik İncelemeler ve Fizik Kimliğinin Tespiti Hakkında Yönetmelik’te” yer almaktadır. İlgili yasa ve yönetmelikte, beden muayenesinin yalnızca hekim tarafından yapılabileceği, kişilerin vücudundan biyolojik örneklerin (kan, saç, tükürük, tırnak vs.) alınmasına yönelik müdahalelerin ise hekim veya hekim gözetimindeki sağlık personeli tarafından yapılabileceği ayrıca yapılacak muayene ve/veya biyolojik örnek alma işlemi sırasında uygulanacak müdahalelerin kişinin sağlığına açıkça ve öngörülebilir zarar verme tehlikesinin bulunmaması gerektiği belirtilmiştir. Yönetmeliğin 18/1. maddesinde muayene ve/veya biyolojik örnek alma işlemi için gönderilen kişiye gerekli bilgilendirmeler yapılmasına rağmen kişinin muayeneye veya biyolojik örnek almaya onam vermemesi halinde mahkemece alınan kararın uygulanması için Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından “gerekli önlemler” alınacağı belirtilmiştir. Yönetmelikteki ilgili maddeler hükmünce adli makamlar tarafından beden muayenesi ve/veya vücuttan biyolojik örnek alınması konusunda gerekli önlemler kapsamında “zorla muayene” yapılmasına yönelik hekimden önlemler alınması istenilebilmektedir. Hatta muayeneye onam vermeyen kişiyi muayene etmeyen hekimler hakkında görevi ihmalden soruşturma açılarak yargılama da yapılabilmektedir (8).

Buna karşın Biyotıp Sözleşmesi, 4. maddesinde “Sağlık alanında herhangi bir müdahalenin, ilgili mesleki yükümlülükler ve standartlara uygun olarak yapılması gerektiğini”, 5. maddesinde

Tablo 1. Adli Tıp stajı alan ve almayan öğrencilerin senaryolara verdikleri yanıtların dağılımı

Senaryolar	Yanıtlar	Adli tıp stajı alan (%)	Adli tıp stajı almayan (%)	p
		(n=62)	(n=49)	
1 Mental gelişimi yaşıyla uyumlu 14 yaşında kız çocuk genital muayeneyi kabul etmemektedir. Ancak cinsel olarak istismar edilmiş olma kuşkusu bulunduğu mahkemenin, çocuğun haklarını korumak amacıyla genital muayenesinin yapılması kararı varsa genital muayene yapılmalıdır.	Katılıyorum	24,2	65,3	<0,01 ^b
	Katılmıyorum ^a	74,2	28,6	
	Fikrim yok	1,6	6,1	
2 Olay yerinde elde edilen biyolojik materyalin DNA profili ile karşılaştırmak üzere savcılık yazısıyla şüpheliden tükürük örneği alınması istenmektedir. Şüpheli tükürük örneği vermek istemese de olayın açıklığa kavuşturulması açısından kanıt gerektiği için şüpheli kişiden zorla tükürük örneği alınabilir.	Katılıyorum	16,1	71,4	<0,01 ^b
	Katılmıyorum ^a	80,6	18,4	
	Fikrim yok	3,2	10,2	
3 Mental hastalığı bulunmayan 19 yaşında kadın “dün akşam kendi isteği ile cinsel ilişki yaşadığı” öyküsüyle şikayetçi olmadığını ancak genital muayenesinin yapılarak durumu hakkında bilgi almak için başvurduğunda genital muayenesi yapılarak bilgi verilir.	Katılıyorum ^a	62,9	38,8	<0,05 ^b
	Katılmıyorum	30,6	46,9	
	Fikrim yok	6,5	14,3	
4 Mental gelişimi yaşıyla uyumlu 14 yaşında erkek çocuk sünnet olmayı kabul etmemektedir. Ancak velisinin çocuğunu kendi kültürüyle yetiştirme hakkı kapsamında istemesi durumunda sünnet yapılmalıdır.	Katılıyorum	6,5	26,5	<0,01 ^b
	Katılmıyorum ^a	88,7	67,3	
	Fikrim yok	4,8	6,1	
5 Kolluk görevlisinin (polis veya jandarma) gözaltı girişi muayenesi için getirilen kişinin saldırgan olduğu yönünde uyarısı varsa muayene ortamında kolluk görevlisi bulunabilir.	Katılıyorum	4,8	85,7	<0,01 ^b
	Katılmıyorum ^a	95,2	12,2	
	Fikrim yok	-	2	
6 Sağlık sorunu nedeniyle cezaevinden getirilmiş tutuklu bir kişinin kaçma riski olduğunda ve güvenlik görevlilerinin isteği bu yönde muayene ve tedavisi kelepçesi çıkarılmadan yapılmalıdır.	Katılıyorum	8,1	53,1	<0,01 ^b
	Katılmıyorum ^a	91,9	38,8	
	Fikrim yok	-	8,2	

^a: Etik olarak doğru yanıtlar^b: Adli Tıp Stajı alan öğrenciler almayanlara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etik yaklaşım göstermişlerdir

ise “Sağlık alanında herhangi bir müdahale, ilgili kişinin bu müdahaleye özgürce ve bilgilendirilmiş bir şekilde muvafakat etmesinden sonra yapılabileceğini” açıkça vurgulayarak bireylere herhangi bir tıbbi müdahalenin ancak aydınlatılmış onamın varlığında yapılabileceğini bildirmektedir. Tıbbi müdahalenin bir çocuğa uygulanacak olması durumunda aynı sözleşme 6/2. maddesinde “Yasal olarak bir müdahaleye muvafakat verme yeteneği bulunmayan bir küçüğe, sadece temsilcisinin veya kanun tarafından belirlenen yetkili makam, kişi veya kurumun izni ile müdahalede bulunulabileceğini, küçüğün fikrinin, yaşı ve olgunluk derecesiyle orantılı bir şekilde artan belirleyici bir etken olarak dikkate alınması gerektiğini” söylemektedir (9). Benzer şekilde Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 12. maddesi “1- Taraf devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere

çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırırlar. 2- Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.” şeklinde belirtmektedir (10).

Çalışmanın 1. senaryosunda mahkemenin delil elde etmek ve çocuğun haklarını korumak amacıyla genital muayene yapılması için hekime yönlendirdiği 14 yaşında kız çocuğu olgusu tanımlanmaktadır. Çocukluk yaş grubundaki olgulara yaklaşımda en önemli unsur çocuğun yaşı ve olgunluk derecesiyle orantılı bir şekilde karar verme kapasitesinin değerlendirilmesidir. Hekim bu değerlendirmeyi yaptıktan sonra ilk olarak çocuğu ve çocuğun yasal temsilcisini yapılacak muayenenin amacı, muayenenin nasıl yapılacağı ve muayene

sonucunda elde edilecek bulguların sağlayacağı hukuki yarar konusunda aydınlatmalıdır. Karar verme kapasitesinin bulunduğu kabul edilen çocukların kendisine yapılacak herhangi bir muayene veya tıbbi müdahaleye yönelik vereceği kabul veya ret kararı uygulanmalıdır. Onam olmaksızın yapılacak zorla bir muayene çocukta hem ruhsal hem de fiziksel patolojilere yol açabilir. Bu nedenle özerklik, yararlı olma ve zarar vermeme etik ilkelerinin gereği olarak hekim çocuğun onamı olmadığı sürece genital muayeneyi yapmamalıdır.

Yasa ve etik ilişkisi üzerine Dünya Tabipler Birliği Bildirgesi'nde "Etik değerler ve yasal ilkeler genellikle yakın ilişkilidir; ancak tipik olarak etik yükümlülükler yasal görevlerin önüne geçer. Kimi durumlarda yasa meslek etiğine uygun olmayan davranışı emreder. Bir hekimin yasaya uygun davranmış olması, etik davrandığı anlamına her zaman gelmeyebilir. Yasa tıp etiği ile çelişki içindeyse, hekimler yasayı değiştirmek için çalışmalıdır. Bu çelişkinin var olduğu koşullarda, etik sorumluluklar yasal gerekliliklerin yerini alır." denilerek tıp etiği değerlerinin her durumda uygulanması gerektiği vurgulanmıştır (6,11). Biyotıp Sözleşmesi'nin 4. maddesinde de araştırma dahil sağlık alanında herhangi bir müdahalenin, ilgili mesleki yükümlülükler ve standartlara uygun olarak yapılması gerektiği belirtilmektedir (9). Çalışmanın 2. senaryosunda DNA analizi yapılması amacı ile tükürük örneği alınması için savcılık tarafından gönderilen şüphelinin örnek alınmasına onam vermemesi durumunda zorla örnek alınması ile ilgili bir olgu tanımlanmaktadır. Tıp etiğinin olmazsa olmazlarından biri de gerek muayene, gerek tetkik gerekse tedavi amacı ile yapılacak tüm müdahalelerin ilgili mesleki yükümlülükler ve standartlara uygun olarak yapılması şartıdır. Hekim yasal hükmün uygulayıcısı değildir. Hekim etiğin belirlediği çizgiler dahilinde hukukun taleplerine yönelik sağlık hizmeti vermek ile yükümlüdür. Uygulamada mesleki yükümlülükler ve standartların dışına çıkılmaması gerekmektedir. Bu kural delil kayına yol açsa dahi uygulanmalıdır. Ayrıca hekimlerin ve hekimlik meslek gruplarının bu tip ikilemlere yönelik yasal düzenlemelere aktif katılarak etik ile çeliştiği noktalarda gerekli müdahalelerde bulunması da gerekmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesine göre hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz, yine sözleşmenin 6. maddesinde de bireylerin adil yargılanma hakkı tanımlanmaktadır (12). Şüpheli veya sanık üzerinden delil elde etmek amacı ile alınacak biyolojik materyaller ile ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarına bakıldığında; kişide öngörülebilir sağlık sorunlarına yol açmayacak uygulamalarda şüpheli veya sanığın örnek verme yükümlülüğünün olduğu ancak yapılacak örnek alma işleminin işkenceyle, insanlık dışı ya da aşağılayıcı şekilde yapılamayacağı, yapılması durumunda sözleşmenin 3. ve 6. maddelerine aykırı davranılmış olacağı yönünde kararları bulunmaktadır (13-15). Ulusal ve uluslararası hukuki

düzenlemelerde hekimin örneği zorla almasına yönelik bir açıklama bulunmamaktadır. Bu kapsamda adli makamlarca hekimden zorla örnek alınmasına yönelik istekler hem ulusal hem de uluslararası hukuk düzenlemelerine aykırı olacaktır. Hekimden insan hakları ile bağdaşmayacak tıp etiğine ters düşen uygulamalara yönelik talepte bulunulmamalıdır. Şüpheli veya sanığın örnek verme yükümlülüğü ile ilgili gerekli yasal düzenlemeler yapılarak hekime bu konuda sorumluluk yüklenmemelidir.

Senaryo 3

Türkiye Cumhuriyeti hukuk sisteminde TCK'nin 287. maddesinde yetkili hakim ve savcı kararı olmaksızın, kişiyi genital muayeneye gönderen veya tıbbi gerekçeler dışında bu muayeneyi yapan failin üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı bildirilmektedir. Türkiye'de bazı kesimler tarafından bekaret kavramı dini ve kültürel bakış açısından kadın cinsiyeti üzerinden namus kavramına eş değer tutulmaktadır. Bu yaklaşım uzun yıllar trajik etik sorunlara yol açan çok önemli bir sosyokültürel konu olan ve bir kadının daha önce cinsel ilişkiye girip girmediğini belirlemeye çalışan "kızlık zarı muayenesi (bekaret muayenesi)" kavramına yol açmıştır. Bu sosyokültürel yaklaşım nedeni ile TCK 287. maddesi yürürlüğe girmeden önce zaman zaman kadının nişanlısı, kocası, aile büyükleri ve hatta okul-yurt yöneticileri, işverenler, kolluk kuvvetleri tarafından insan onuru ile bağdaşmayacak şekilde hekimlerden kızlık zarı muayeneleri talep edilmekteydi (16-18). İnsan haklarına aykırı bu uygulamanın önüne geçmek amacı ile 2004 yılında yapılan düzenleme ile TCK 287. madde yürürlüğe girmiş oldu. Yasanın yürürlüğe girmesi ile yaşanan bu suistimallerin önüne geçilmiş olduğu görülmektedir. Yasada, tıbbi gerekçeler dışında genital muayenenin ancak hakim veya savcının kararı ile yapılabileceği belirtildiğinden, hekimler kendi isteği ile hymen muayenesi yaptırmak isteyen kadınlara da muayene yapılmaması gerektiğini düşünebilmektedir. Çalışmanın 3. senaryosunda, "yaşadığı cinsel ilişki sonrasında kendi isteği ile genital muayene olmak ve bilgi almak için başvuran mental hastalığı bulunmayan, 19 yaşında kadın olgunun muayenesi yapılarak gerekli bilgilendirmeler yapılmalıdır" önermesi tanımlanmaktadır. Biyotıp sözleşmesi ve etik ilkelerden özerklik ilkesi doğrultusunda kişinin kendi bedeni hakkında bilgi alma hakkı bulunduğundan kendi isteği ile muayene olmaya gelen kadının hangi etkenle bu muayeneyi istediği tartışmasından ayrı olarak aydınlatılmış onamı alınmalı, muayene ve bilgilendirme yapılmalıdır.

Senaryo 4

Sünnet, penisin glans kısmını saran prepişyum denilen yumuşak dokunun kesilmesi uygulamasıdır. Günümüzde özellikle Musevilik inancını ve İslam inancını kabul etmiş toplumlarda erkeğe sünnet uygulaması yapılmaktadır. İslam inancına göre dinin mutlaka yerine getirilmesi gereken bir kuralı olmayan

bu uygulama çoğunluğu Müslüman olan Türkiye’de de ülke kültürünün bir parçası olması nedeni ile uygulanmaktadır (19,20). Sünnet uygulaması her yaşta yapılabilmeyle birlikte 3-6 yaş aralığında psikiyatrik açıdan yapılmaması önerilmektedir (21-23). Çalışmanın 4. senaryosunda “velisi tarafından sünnet yaptırmak amacı ile getirilen ancak sünnet olmaya onamı olmayan 14 yaşında erkek çocuğa velisinin isteği ile sünnet yapılmalıdır” önermesi tanımlanmaktadır. Her ne kadar velinin çocuğunu kendi kültürüne göre yetiştirme hakkı bulunsu da karar verme kapasitesine sahip olan çocuğun onamı olmaması durumunda Biyotıp Sözleşmesi’ne göre sünneti hekim tarafından yapılmamalıdır.

Senaryo 5 ve Senaryo 6

Çalışmanın 5. ve 6. senaryoları tutuklu ve mahpuslarla ilgili senaryolar olup 5. senaryoda kolluk görevlilerinin hastanın saldırgan olduğu yönündeki uyarısı nedeniyle muayene ortamında bulunabilecekleri, 6. senaryoda ise hastanın kaçma riski olduğu ve kolluk kuvvetlerinin isteği ile kelepçe çıkarılmadan muayene yapılabileceği önermesi tanımlanmaktadır. Mahpuslara Muameleye Dair Birleşmiş Milletler Asgari Standart Kuralları 31 ve 32. maddelerinde “Bütün tıbbi muayeneler, tam bir mahremiyet içinde yürütülür. Hekim ya da diğer sağlık görevlileri ile mahpuslar arasındaki ilişki, toplumdaki diğer hastalarla aynı etik ve mesleki standartlar uyarınca yürütülür. Doktor-hasta ilişkisinde, mahpusun sağlığı ile ilgili konularda, aydınlatılmış onamı doğrultusunda mahpusun özerkliğine sadık kalınmasına özellikle dikkat edilir.” ifadeleri bulunmaktadır (24). Biyotıp Sözleşmesi 3. maddesi “Sözleşmeye taraf olanların sağlığa duyulan ihtiyaçları ve kullanılabilir kaynakları göz önüne alarak, kendi egemenlik alanlarında, uygun nitelikteki sağlık hizmetlerinden adil bir şekilde yararlanılmasını sağlayacak uygun önlemleri almaları gerektiğini”, 4. maddesi “Sağlık alanında herhangi bir müdahalenin, ilgili mesleki yükümlülükler ve standartlara uygun olarak yapılması gerektiğini”, 10. maddesi “Herkesin, kendi sağlığıyla ilgili bilgiler bakımından, özel yaşamına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahip olduğunu” açıkça belirtmektedir (9). Ayrıca T.C. Sağlık Bakanlığı’nın 2005/143 sayılı genelgesinde “Muayene ve tetkikler sırasında temel insan hak ve hürriyetleri ile mahremiyete saygı kurallarına mutlaka uyulacaktır. Muayenenin diğer kişilerin göremeyeceği ve duyamayacağı bir ortamda yapılması, muayene esnasında tabip ile muayene edilen kişinin yalnız kalmaları ve muayenenin hekim-hasta ilişkileri çerçevesinde gerçekleştirilmesi esastır. Gözaltı işlemi nedeniyle yapılan muayenelerde buna özellikle dikkat edilecek; diğer muayenelerde tabibin gerek görmesi halinde bir sağlık mesleği mensubu personel muayene ortamında hazır bulundurulabilmektedir.” denilmektedir. Yakalama, göz altına alma, ifade alma yönetmeliğinde de “Hekim ile muayene edilen şahsın yalnız kalmaları, muayenenin hekim hasta ilişkisi çerçevesinde yapılması

esastır” şeklinde belirtilerek benzer vurgu yapılmaktadır. Hekimlik uygulamalarında bu iki senaryoya benzer durumlarla karşılaşıldığı bilinen bir gerçektir. Hem yasal düzenlemeler hem de uluslararası sözleşmeler bu muayenelerin tıp etiği ve meslek standartlarına uygun, mahremiyet kuralları çerçevesinde adalet ilkesi doğrultusunda yapılması gerektiğini belirttiğinden mahpus ve tutuklu muayeneleri kelepçeli veya kolluk kuvvetinin bulunduğu ortamda yapılmamalıdır. Hekim böyle bir istekle karşılaştığında söz konusu uluslararası sözleşmeleri, yönetmelik ve genelgeyi karşısındaki görevlilere gerekçe göstererek bu isteklere uymamalıdır.

SONUÇ

Türkiye’de tıp eğitimi süresi altı yıl olup çalışmaya dahil edilen öğrenciler eğitim süreçlerinin beşinci yılı içerisindeyler. Yaklaşık 1,5 yıl sonra mezun olarak hekimlik hayatlarına başlayacak olan öğrencilerin etik ikilemde kaldıklarında nasıl davranacaklarını ölçen bu çalışmada etik ikilem içeren 6 senaryoda da adli tıp staj eğitimi alan tıp öğrencilerinin adli tıp staj eğitimini almayanlara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etik yaklaşım sergileyeceklerini (Senaryo 1, 2, 4, 5, 6 $p<0,01$ /Senaryo 3 $p<0,05$) belirttikleri görülmüştür. Tıp eğitimi sürecinde Tıp Tarihi ve Etik bölümünce de etik konusunda dersler verilmektedir. Yine de senaryolara verilen yanıtlar, özellikle Adli Tıp gibi hukuki ve tıbbi alanı birlikte içine alan bir stajda etik ilkeler ile bu ilkeleri güvence altına alan ulusal ve uluslararası düzenlemeler konularında eğitim verilmesinin faydalı olduğunu ve bu eğitimin büyük oranda amacına ulaştığını göstermektedir. Ancak eğitim süreçlerinin aynı döneminde olan öğrenciler arasında bu kadar belirgin bir etik yaklaşım farkının bulunmaması gerektiği düşünülmüştür. Etik, tüm tıp branşlarının ortak paydası olduğundan her branşın eğitim müfredatlarında etik eğitime yer vermesi gerekmektedir. En önemli insan haklarından birisi olan sağlık hizmeti alma hakkı çerçevesinde hekimin hastaya yaklaşımını düzenleyen tıp etiği eğitiminin tıp fakültesi eğitimi boyunca sık sık tekrarlanması gerekmektedir.

ETİK

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Klinik Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı’nın 16.04.2020 tarihli ve 119 sayılı Etik Kurul Kararı ile izin alınmış olup Helsinki Bildirgesi’ne kriterleri göz önünde bulundurulmuştur.

Danışman Değerlendirmesi: Dış danışmanlarca değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın bir bölümü, 6-8 Mart 2020’de Konya’da düzenlenen, 2. Ulusal Multidisipliner Adli Bilimler Öğrenci Kongresi’nde “Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde Adli Tıp Stajı Almış ve Almamış Dönem 5 Öğrencilerinin Tıp Etiği Uygulamaları Konusundaki Bilgi Düzeyi ve Tutumlarının Araştırılması” başlığı ile sözel bildiri olarak sunulmuş ve 1. ödülü almıştır.

Yazarlık Katkıları

Konsept: A.Y., S.S.G., İ.E., O.C., F.N.A., Dizayn: A.Y., S.S.G., İ.E., O.C., F.N.A., Veri Toplama veya İşleme: A.Y., S.S.G., İ.E., O.C., F.N.A., Analiz veya Yorumlama: A.Y., S.S.G., İ.E., O.C., F.N.A., Literatür Arama: A.Y., S.S.G., İ.E., O.C., F.N.A., Yazan: A.Y., S.S.G., İ.E., O.C., F.N.A.

Çıkar Çatışması: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar tarafından finansal destek almadıkları bildirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Burkhardt MA, Nathaniel AK. Ethics & Issues in contemporary nursing: Elsevier Health Sciences; 2013. https://books.google.com.tr/s?hl=tr&lr=&id=hvWDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Margaret+A,+Burkhardt+N.+Ethics+%26+Issues+in+contemporary+nursing:+Elsevier+Health+Sciences%3B+2013.&ots=G3E2m1d-X-&sig=cEhk1MS--IAq2zIG0qWP7pOnhs8&redir_esc=y#v=onepage&q=Margaret%20A%2C%20Burkhardt%20N.%20Ethics%20%26%20Issues%20in%20contemporary%20nursing%3A%20Elsevier%20Health%20Sciences%3B%202013.&f=false
- Koptagel-ilal G. Bio-Psycho-Social Ethics and Salutogenetic Approach in Medicine. Nobel Matbaacılık. Hadımköy-İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri; 2011.
- Baysan AL, Mutlu E. Etik İlkeler Işığında Geçmişten Günümüze Psikiyatri. Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku Tarihi Dergisi. 2018;26(3):148-155. <https://doi.org/10.5336/mdethic.2018-60605>
- İşgüden B, Çabuk A. Meslek Etiği ve Meslek Etiğinin Meslek Yaşamı Üzerindeki Etkileri. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2006;9(16):59-86. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/baunsobed/issue/50334/651796>
- Türk Tabipler Birliği. Hekimlik Meslek Etiği Kuralları. Maltepe / Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları; 1999 [Internet]. [Erişim 09 Ekim 2020] Available from: https://www.ttb.org.tr/kutuphane/h_etikkural.pdf
- Williams JR. Medical ethics manual: World Medical Association; 2015 [Internet]. [Erişim 09 Ekim 2020] Available from: https://www.wma.net/wp-content/uploads/2016/11/Ethics_manual_3rd_Nov2015_en.pdf
- Can İÖ, Özdemir MH, Direk N. Adli Olgu Bildirimiyle İlgili İkilemlerde Hekimlerin Tutumları. Adli Tıp Bülteni. 2018;23(1):1-5. <https://doi.org/10.17986/blm.2017332862>
- Altun G, Özçelik Z, Karaca D. Cinsel Suç Mağdurlarının Muayenelerinde Etik Yaklaşımlar ve Hukuki Sonuçları. Toplum ve Hekim. 2019;34(2):93-105. https://www.belgelik.dr.tr/ToplumHekim/kayit_goster.php?Id=2898
- Council of Europe. Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with Regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine. Oviedo; 1997 [Internet]. [Erişim 09 Ekim 2020] Available from: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007cf98>
- U.N. General Assembly. Convention on the Rights of the Child. United Nations, Treaty Series. 1989;1577(3). [Internet]. [Erişim 09 Ekim 2020] Available from: http://www.unhcr.org/refugee/pdf/Convention_Rights_Child.PDF
- World Medical Association - Declaration on the Relation of Law and Ethics. 2019 [accessed 2020 Nov 17] [Internet]. [Erişim 09 Ekim 2020] Available from: <https://www.wma.net/policies-post/wma-council-resolution-on-the-relation-of-law-and-ethics/>
- Council of Europe. European Convention on Human Rights. Strasbourg; 2010. [Internet]. [Erişim 09 Ekim 2020] Available from: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c>
- ECHR. Case of Aizpurua Ortiz And Others v. Spain. 2010. [Internet]. [Erişim 09 Ekim 2020] Available from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-97047%22%7D>
- ECHR. Case of Saunders v. United Kingdom. 1996. [Internet]. [Erişim 09 Ekim 2020] Available from: <https://hudoc.echr.coe.int/g#%7B%22fulltext%22%3A%2219187/91%22%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22C%22HAMB%22%22itemid%22%3A%22001-58009%22%7D>
- ECHR. Case of Y.F. v. Turkey. 2003. [Internet]. [Erişim 09 Ekim 2020] Available from: <https://hudoc.echr.coe.int/g#%7B%22fulltext%22%3A%2224209/94%22%22documentcollectionid%22%3A%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%22itemid%22%3A%22001-61247%22%7D>
- Gürsoy E, Özkan HA. Turkish youth's perception of sexuality/"honor" in relation to women. Journal of Psychiatric Nursing. 2014;5(3):149-159. <https://doi.org/10.5505/phd.2014.18480>
- Işık R, Sakallı NU. Namusa ve namus adına kadına uygulanan şiddete ilişkin tutumlar ölçeklerinin öğrenci örneklemiyle geliştirilmesi. Türk Psikoloji Yazıları. 2009;12(24):16-24. <https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpy1301996120090000m000135.pdf>
- Sahinoglu PS. The question of virginity testing in Turkey. Bioethics. 1999;13(3-4):256-261. <https://doi.org/10.1111/1467-8519.00154>
- Bayraktar Z. Elective male circumcision; Medicolegal discussions and current literature. Yeni Üroloji Dergisi. 2018;13(2):77-86. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/639256>
- Kadıoğlu HH, Aydın İH, Bekiryazıcı E. Dini ve Tıbbi Açıdan Sünnet. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 2006(25):1-16. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30663>
- Şahin F, Beyazova U, Aktürk A. Attitudes and practices regarding circumcision in Turkey. Child: care, health and development. 2003;29(4):275-280. <https://doi.org/10.1046/j.1365-2214.2003.00342.x>
- Yavuz M, Demir T, Doğançın B. Sünnetin çocuk ruh sağlığı üzerine etkisi: Gözden geçirme çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi. 2012;23(1):63-70. <https://www.turkpsikiyatri.com/PDF/C23S1/63-70.pdf>
- Yılmaz E, Batıslam E, Başar MM, Başar H. Psychological trauma of circumcision in the phallic period could be avoided by using topical steroids. Int J Urol. 2003;10(12):651-656. <https://doi.org/10.1046/j.1442-2042.2003.00722.x>
- McCall-Smith K. United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (Nelson Mandela Rules). International Legal Materials. 2016;55(6):1180-1205. <https://doi.org/10.1017/S0020782900030898>